

Tóth Károly Antal

Az Ellenpontok rövid története

Nagy idő telt el azóta, hogy 1982 elején ez az erdélyi magyar szamizdat megszületett. Egy esztendőn belül nyolc száma jelent meg Nagyváradon, s bár a román állambiztonsági szervek¹ november 7-i lecsapása után még egy számát átcsempészett anyagokból kinyomták Magyarországon, a szerkesztőség már ezt megelőzően beszüntetése mellett döntött.

Az alábbiakban élményeim alapján összefoglalom e kiadvány megalapításának, szerkesztésének és megszüntetésének eseményeit. Ebben emlékezetemen és a birtokomban levő Ellenpontok-gyűjteményen kívül arra a magnószalagra rögzített beszélgetésre is támaszkodom, amit Ara-Kovács Attila, Szócs Géza, Tóth Ilona (a feleségem) és a magam részvételével 1986 szeptemberében budapesti lakásunkon folytattunk. Akkor – immár négy esztendő távolából – megpróbáltuk visszapergetni és tisztázni a tényeket. Meg kell mondanom, hogy ez nem sikerült ellentmondásmentesen és maradéktalanul, főleg az időpontokat és az események időrendjét illetően.

Még vonakodom

Valószínűleg február eleje lehetett. Egy bizonyos: metszően hideg szél fújt a Sebes-Körös mentén.

Színházi előadásról igyekeztünk hazafelé feleségemmel, Ilonával. Ő ugyan úgy emlékezett, hogy az Ady Endre Irodalmi Kör üléséről jöttünk, de ez kizárt dolog. Nem azért, mert én másként emlékszem, hanem mert a köri összejövetelek után a résztvevők egy része minden pénteken lejött hozzánk egy kis „pótkört” tartani. Most viszont csupán hármasban bandukoltunk Ara-Kovács Attilával.

Abban a tényben, hogy Ara-Kovács elkísért bennünket, akkor volt valami szokatlan, mert kapcsolatunk éppen egyik mélypontját élte. Ami ugyan nem jelentette azt, hogy ilyenkor ne köszöntünk volna egymásnak.

Nagyon udvariasan beszélgettünk, és nyilvánvalóan „lógott valami a levegőben”. A kapcsolat újrafelvételéhez minden esetben valami konkrétum szolgáltatta az alapot, s különösen a közügyek területe volt az, ami többször áthidalta az egyéniségünk közötti különbségeket. Ezt Ara-Kovács is éppen oly jól tudta, mint mi.

A Körös (Tudor Vladimirescu) utca elején Ara-Kovács megállított bennünket a buszmegálló közelében levő parkocska szélén, hogy halló fülektől lehetőleg távol valami fontosat közöljön velünk. Elmondta, hogy régebről dédelgetett terveinek megfelelően egy földalatti lapot akar indítani Ellenpontok címmel. A dologról már beszélt Szócs Gézával és Molnár Jánossal (ez utóbbi akkor tamáshidai református lelkész volt és a nagyváradai Ady-kör vezetőségének a tagja; ma Magyarországon él); mindketten aktív támogatást ígértek. Szeretné – mondta –, ha én is részt vennék benne.

Akkor azt válaszoltam, hogy pillanatnyilag más elképzeléseim vannak a magam társadalmi cselekvéséről. Úgy érzem, még nem merítettem ki a legális utak minden lehetőségét, azt, hogy törvényes fórumokon fejtssem ki dokumentált nézeteimet mindenekelőtt a magyar kisebbség helyzetéről, megkísérelve nyíltan kiálló közvéleményt létrehozni, amely esetleg nyomást gyakorolhat a változás irányában. Vagyis a magunk módján cselekszünk ő is, én is, egy lényegében azonos cél érdekében.

Budapesti beszélgetésünkön a feleségem emlékeztetett Ara-Kovács akkori „fenyegetésére”: „Kedves Karcsi, az Ellenpontok nélküled is létrejön!” Ara-Kovács nevetve tette akkor hozzá: s lám hatott, mert végül bekapcsolódtam a szerkesztői munkába.

A valóság az, hogy érvelésem csak félig volt igaz. Húzódozásom fő okát személyes ellentéteink képezték. Úgy véltem, egy bizonytalan, állandóan ingadozó kapcsolatra ilyen komoly kérdésben nem lehet szövetséget építeni.

¹ Románul: Organele Securității de Stat, innen erdélyi „beceneve”, a szeku.

Az is csak félig volt igaz, amit a magam elképzeléseiről mondtam, mert már nemcsak előre láttam, hanem meg is tapasztaltam kísérleteim eredménytelenségét. Mivel a dolgok alakulásában ennek a ténynek is jelentősége van, engedjék meg nekem, hogy röviden kitérjek rá.

* * *

A törvényes lehetőségek közül először a beadványok esetleges hatékonyságának a reményével számoltam le.

A beadványok között a legjelentősebb a Bölöni Sándor és Varga Gábor által kezdeményezett lapkérelmezési akció volt 1980-ban. A Robotos Imre részvételével készült illően lojális szöveg egy magyar nyelvű kulturális folyóirat engedélyezését kérte az ország nyugati pereme számára.

Nagy lelkesedéssel láttunk az aláírásgyűjtéshez, bár lelkünk mélyén egyikünk sem hitt igazán a sikerben. Ahogy Varga Gábor kissé patetikusan megfogalmazta: ezzel a kísérlettel tartoztunk magunknak és utódainknak. Közösen látogattunk el Nagyvárad kulturális személyiségeihez, majd Varga Gábor és Gittai István Aradra és Temesvárra utaztak, ahol Bukarestben élőkkal is találkoztak. Én – családi okokra hivatkozva – fizetés nélküli szabadságot vettem ki, s a feleségemmel a Nagyvárad-Kolozsvár-Nagybánya-Szatmárnémeti-Nagykároly-Érmihályfalva-Nagyvárad körúton gyűjtöttük az aláírásokat s az ezzel kapcsolatos tapasztalatokat.

A különböző központi szervekhez benyújtott kérelemre még csak válasz sem érkezett. Mint ahogy nem érkezett válasz a váradi vár körbeépítése és főleg a várak megcsonkítása ellen udvariasan tiltakozó beadványomra sem, amelyet román kollégáim közül is többen aláírtak.

Akadtt azonban olyan próbálkozásom is, aminek volt „eredménye”. A tanügyben uralkodó antidemokratikus légkört kifogásoló levelemre reagálva az iskolaigazgatómmal együtt berendelték a megyei tanfelügyelőségre, ahol a főtanfelügyelő vezetésével amolyan röpgyűlést hívtak össze a tiszteletemre. Vinturache, a tanügy akkori megyei párttitkára vitte a szót (noha én nem voltam párttag). Kijelentette, hogy nekem mint tanárnak nincs jogom bármilyen kérdésben is az oktatásügy-minisztériumhoz fordulni. Elmondta, hogy levelem a Szabad Európa Rádió stílusában íródott, „pont most, amikor úgyis annyi támadás éri országunkat”, majd hangosan felolvasta az egész szöveget, hogy felmutassa a kipellengérezhető részeket. A végén kissé ideges lett, amikor nem találta, amit keresett; arra én vigyáztam, hogy támadás számára kapaszkodókat ne adjak. Végül azzal bocsátottak el, hogy vágyam rövidebbre illetlenül hosszú tanári hajamat.

Ezzel egyidőben, és különösen ezek után, a kulturális rendezvényeken, találkozókon igyekeztem elmondani azt, ami mindnyájunk lelkét nyomta, ha a meghívott személye vagy a téma ezt lehetővé tette. Fontos volt viszont, hogy kijelentéseimet kétségbevonhatatlan tények és – amennyiben mód van rá – statisztikák támasszák alá.

Egy alkalommal kellemes csalódásban volt részem. A nagyvárad-i Irodalmi Kerekasztal a kolozsvári Napsugár című gyermeklap szerkesztőit látta vendégül. A találkozó Ceaușescu születésnapjára esett, és amikor szót kértem, egy kissé irritált voltam, mert a főszerkesztő, visszafogottan ugyan, de méltatta a „jeles napot”. Személyes tapasztalataim, valamint statisztikai adatok alapján, amelyekhez véletlenül jutottam (akkor már a kiadói tervek is „titkosak” voltak, „balkézről” sikerült kölcsönkapnom őket), vázoltam a gyermekkönyvkiadás s a magyar gyermekek könyvellátásának siralmas voltát.

A bevezető után valamilyen nesze-semmi-fogd-meg-jól választól tartottam, a főszerkesztő azonban így reagált: „Amit ön itt elmondott, az közös fájdalomunk.”

Utólag tudtam meg, hogy a megyei (minek is nevezem?) kultúrhatóság a találkozózt, éppen a születésnapra hivatkozva, a vendégek megérkezése után akarta lefűjni. Megtartásának feltétele volt a vezér születésnapjáról való megemlékezés.

Persze attól, hogy kimondunk valamit, igazából nem sok változik. Legfeljebb az ellenállás igényét erősítheti az emberekben. De ez nem semmi.

A legtöbb tapasztalatom azonban még ily értelemben is negatív volt.

Ha jól emlékszem, 1980 vagy '81 májusában tartották Kolozsvárt a Korunk szerkesztőségében az ifjúsági lapok, valamint a megyei lapok ifjúsági rovatai szerkesztőinek tanácskozását. Véletlenül odacseppentem. A hazai magyar iskolaügy helyzetét áttekintve úgy vélekedtem, hogy e lapoknak s rovatoknak elsősorban erről a kérdéstről, a magyar fiatalok valós érvényesülési lehetőségeiről kellene írniuk. Szöcs Géza kétségbeesését s Könczei Adám feszélyezően lelkes egyetértését leszámítva mély

hallgatás volt a reakció. Gáll Ernő, a Korunk akkori főszerkesztője már mondandóm felénél kiment, és vissza sem jött többé. Egyik akkori barátom² viszont a tanácskozást követő magánbeszélgetésünk során kifejtette, hogy Romániában értelmetlen a „civil kurázi”.

A nagyváradi Ady Endre Irodalmi Kör kritikus, a gondolatokat alaposan megforgató szelleme megfelelő fórum volt mindig a véleménynyilvánításra. Ezért is „örvendett” a legkülönbözőbb szervezetek, főleg a szeku kitüntetett érdeklődésének. Jó terepe volt tehát a lényeges kérdések felvetésének, amihez a legjobb alkalmakat a közügyekkel foglalkozó meghívottainkkal való találkozások nyújtották.

1981. május 15-én Balogh Edgár tartott előadást a körben „Közügy és szellemiség” címmel. Az irodalom kérdéseiből kiindulva a magyar nemzetiség nyelvi felemelkedéséről beszélt, és – mint mindig és mindenütt – itt is elhangzottak a szokásos baloghedgári gondolatok a kisebbségek híd szerepéről, az önösszeszedésről, mindnyájunk egyéni felelősségéről. A jelenlevők egységes fellépése ellenére azonban Balogh Edgár visszautasította, hogy az ezekhez kapcsolódó konkrét gondokról véleményt nyilvánítson, mondván, hogy előadásában nem erről volt szó, és reméli, hogy ezeket a kérdéseket felvetjük az illetékes fórumokon, „mondjuk képviselői beszámolóik (...), pártgyűlések alkalmából”³.

A botrányt Tőke Csaba, a Fáklya napilap szerkesztője simította el igencsak egyértelmű, de okosan higgadt zárószavaival.

Az ülés után Balogh Edgár hátra veregetett, mondván, ne haragudjak már annyira.

A találkozó, szép közösségi szelleme ellenére, bizonyos értelemben mégiscsak kudarcos volt.

Az sem volt éppen felemelő érzés, hogy a hasonló összejövetelek után akadt, aki a hátam mögött sugdolózott: Nem furcsa, hogy ez a Tóth annyit pofázik, és mégsem görbül meg a haja szála sem? (Nyugodjon meg mindenki: '82. november 7-e után a szekusok ezt is leverték rajtam.)

Sokan mások naivnak tartottak. Tőke Csaba barátom, sokévi ismeretségünk után, egyszer bevallotta: hosszú ideig egyfajta lelkes Don Quijoténak tartott, míg rá nem jött, hogy magam sem hiszek abban, amit teszek, mégis csinálom.

Az ember nem tehet mást: reménytelen körülmények között is cselekedni próbál, hogy megőrizhesse legalább belső szabadságát. A cselekvés motivációja gyakran nem külső célszerűségből, hanem belső igényeinkből származik. S épp a külső hiábalóság kényszerít új és új formák keresésére.

Ez a néhány példával illusztrált kitérő érthetőbbé teszi a későbbiek során történeteket.

* * *

Első fokon a dolgot végül is az döntötte el, hogy Ilona, a feleségem a szamizdat gondolatát hasznosnak találta, és úgy vélte, ennek érdekében érdemes félretenni a személyes ellenérzéseket. A végső lökést azonban a Lăncrănjăn-könyv elolvasása adta számomra.

Egyelőre tehát még latolgattam a dolgot, mondván, hogy döntésem előtt látni szeretném az Ellenpontok első számaikat. Ara-Kovács kérésére azonban odaadtam neki egy három évvel korábbi írásomat (*A társadalmi cselekvés kommunikációs nehézségei a mai Romániában*), amit nyugati kiadványokhoz próbáltam eljuttatni.

Szőcs Géza, akit akkor még kevéssé ismertem, az Ady-kör meghívására rövidesen Nagyváradra jött. Az ülés után a Kertész családnál (Loránd és Éva ma Kanadában élnek) találkoztunk. Szőcs váradi útjain ott szokott volt megszállni. Ott volt Molnár János is, de a leendő kiadványról nem esett szó köztünk. Részint mert fenntartásaim még leküzdésre vártak, részint mert túl sokan voltunk ahhoz, hogy félrevonulhassunk egy ilyen beszélgetésre. Már nem is emlékszem, hogy végül mikor beszélünk először Szőcs Gézával az Ellenpontokról, de akkor már „benne” voltam.

Az első szám valamikor 1982 márciusában jelenhetett meg, noha a címlapon 1981. december szerepel. Ara-Kovács azzal indokolta az antedatálás tényét, hogy ez a szeku megtévesztését szolgálja.

Az első oldalon – minden későbbi számban is – megtalálható néhány soros önjellemzés szerint az Ellenpontok „Célja a kelet-közép-európai emberi jogfosztottság – s ezen belül az erdélyi magyarság politikai, gazdasági, kulturális elnyomásának – ismertetése.”

² Schreiner Józsefről van szó, aki írásai alatt az Aradi nevet használta.

³ A szöveg a körüli ülés magnófelvételéből való.

Ara-Kovács Attila *Meggyőződéseink* című rövid beköszöntőjében leszögezte: „E lap megindítása mindenekelőtt annak az erkölcsi felháborodásnak az eredménye, amely (...) türelmének határait átlépte. (...) Szeretnénk közösségi önmagunkkal azonosak maradni egy olyan társadalomban, mely munkanélkülivé tette az emberi szolidaritást. S e lap célkitűzéseiben szeretnénk azonosságra törekedni mindazokkal, akik olyan társadalmat kívánnak, melyet épp e szolidaritás tesz emberivé. S melynek hitelt a «hatalom akarása» helyett a szabadság akarása ad mindenekelőtt.”

E programnyilatkozatnak is tekinthető írás, az említett – ugyancsak Ara-Kovács által írt – önjellemzéssel ellentétben, nem utal a romániai magyar kisebbség helyzetére és sajátos problémáira, a folyóirat súlypontja azonban hangsúlyozottan ebbe az irányba tolódott el. Ami természetes, hiszen a szerzők többségének leginkább ezek a kérdések „égették a bőrét”, másrészt mert minden diktatúra leginkább a kisebbségeket sújtja, természete velük szemben mutatkozik meg a legkézzelfoghatóbban.

Az egyetemes emberi értékek csak sajátos formákban jelentkezhetnek. Éppen ezért az ezen értékek ellen irányuló elnyomás elsősorban a sajátosságok megszüntetésére törekszik.

Az Ellenpontok első száma többek között Király Károly leveleit, Molnár János egyik versét és az én említett írásomat közli.

Ezzel a mi kockánk el lett vetve.

Talpig munkában

Az Ellenpontok majd minden számának volt egy Dokumentumok rovata. A Király Károly-levelek után Ara-Kovács Attila a hatvankét erdélyi magyar értelmiségi *Malomkövek között* című levelét készült közzélni, melyet azok 1978-ban a román értelmiséghez intéztek. Mint ismeretes, a szerzők a szöveg aláírásukkal ellátott eredetijét Svájcban helyezték letétbe, ahonnan kilétükre vonatkozó információt nem, de igazolást a levél valóságáról bárki kaphatott.⁴

Ara-Kovács – valószínűleg hogy véleményét kötetlenebb formában mondja el, de minden bizonnyal fokozottabb bevonásom érdekében is – azt javasolta, hogy a feleségemmel hármásban beszéljünk el az eddigi magyar ellenállási kísérletekről, de mindenekelőtt a fenti levél tartalmáról. A beszélgetésre az ő lakásán került sor valamikor március vége felé. Főleg Ara-Kovács vitte a szót, a szerzők feltételezett személye alapján igyekezve megközelíteni az akció hátterét és jelentőségét. Magam a társadalmi közeg jellegének szempontját helyeztem előtérbe, és gyakorlatilag csak abban értettünk egyet, hogy mindnyájan lehetetlen helyzetben vagyunk.

A magnófelvételt én jegyeztem le, mint akinek nagy gyakorlata van már ebben. A megelőző időkben ugyanis az Ady-köri ülések anyagát rendszeresen rögzítettük (a fontosabbakat le is gépeltük), gyarapítva ezzel a szeku zsákmányát a nálunk tartott novemberi házkutatáskor.

A kettes szám április folyamán jelent meg, márciusra antedatálva. (A továbbiakban a keltezés megfelelt a valóságnak.) Az említettekén kívül a közölt anyagok között volt Paul Goma egy levele és naplórészlete, valamint Haraszi Miklós egyik írása is.

Az Ellenpontok létrehozásánál Ara-Kovács Attilát nyilvánvalóan a magyarországi szamizdat-irodalom fellendülése és szelleme inspirálta. Igen élénk kapcsolatokat tartott fenn ottani ellenzékiekkel, és erdélyi illegális kiadványunkat az általános „kelet-közép-európai” ellenállás részének tekintette. Ez az elvi közösség-tételezés a tartalomban is jelentkezett: az Ellenpontok majdnem minden száma közölt magyarországi szerzők írásaiból ottani vagy más kelet-európai témákról.

Nézeteit lényegében én is osztottam, hiszen bármi, ami a térségben történt, valamilyen módon mindnyájunkat érintett. Engem azonban az erdélyi-romániai viszonyok sajátossága, a magyar kisebbség helyzete fokozottabb mértékben foglalkoztatott. Ezért volt számomra igen nagy jelentőségű – a szó negatív értelmében – Ion Lăncrăjan *Vallomás Erdélyről (Cuvînt despre Transilvania)* című könyvének márciusi megjelenése, amit a román sajtó hozsannázással fogadott.

Hasonló írásokat már korábban is olvashattunk Romániában. A sovinizmus, a gyűlölet ilyen fokú, nyilvánvalóan hivatalosan engedélyezett vagy éppen biztatott jelentkezése azonban egybeesett a kisebbségi helyzet és a bennünket körülvevő légkör rohamos rosszabbodásával. Ez számomra azt sugallta, hogy a hatalom a magyarokkal való végső leszámolásra készül. Ebben a pillanatban már

⁴ A szerző vagy szerzők személye mindmáig (jelenleg 2015-ben vagyunk) ismeretlen maradt.

valóban nem volt finnyáskodásnak helye, s úgy éreztem, mindent meg kell tenni a pusztulás feltartóztatására.

Elég szomorú, és talán nevetséges is, hogy számunkra ezt a „mindent” csak egy szamizdat adta lehetőség jelentette.

Amikor 1983. május 17-én közölték velünk, hogy az ügyünket lezárták, és a román állam nagylelkűen megbocsátott nekünk, (ehhez Ioan Raț őrnagy még hozzátette: vigyázzak, hogy mit csinálok ezután, mert a román megbocsát, de soha nem felejt), egy Bukarestből érkezett szekus is „megtekintett” mindenkit, aki Nagyváradon az Ellenpontokkal valamilyen módon kapcsolatba került. Engem megkérdezett, hogy tulajdonképpen milyen jogon beszélünk mi a romániai magyarság nevében?

Kijavítottam: nem a nevében beszélünk, hanem az *érdekében*.

Jól ismerte a memorandumunk szövegét, rögtön váltott: Jó, jó, az érdekében, de ki adott nekünk felhatalmazást („cine v-a dat mandat”) arra, hogy ezt tegyük?

Kissé nagyképűnek tűnhet neki adott válaszom: „Mindig az értelmiség feladata volt, hogy népe problémáit megfogalmazza.”

Nem igaz - volt az első reakciója, majd elgondolkodott, és kissé vonakodva bólintott.

De térjünk vissza az események sorrendjéhez.

Az Ellenpontok harmadik számát azóta is mindnyájan (mi, résztvevők) Lăncrănján-számként emlegetjük. Hosszú részleteket fordítottam a könyvből, és több írás is elemzi a „művet”. Az egyiket (*Démonidézés*) id. Takács Ferenc László írta biztatásomra, aki akkor Jákóhodoson volt magyartanár. (Ma Magyarországon él.) Nem firtatta, hol fogom megjelentetni, s mikor cikkét az Ellenpontokban olvasta, nem tudta, mi közöm van a folyóirathoz. A Szőcs Gézával és Ara-Kovács Attilával történt előzetes megegyezésünk alapján, mely szerint – ha a szükség úgy hozza – hárman vállalunk mindent, a szekun novemberben erről az írásról azt mondtam, hogy én vagyok a szerzője.

Egy másik cikket (*A hagyományos és a hagyományait kereső román nacionalizmus*) legjobb tudomásom szerint Keszthelyi András írt, aki akkor egyetemista volt Kolozsvárt. (Az egyetemről való kizárása után Magyarországra telepedett át.)

A könyv miatt Kolozsváron és Marosvásárhelyen tiltakozó beadványokat fogalmaztak; erről is szólt egy rövid értesítés. Ez a szervezők közül háromnak a nevét említi: a Szőcs Gézáét, Tabacu Marius kolozsvári zongoratanárét (Tabacaru formában – mint Szőcs utólag elmondta, a román állambiztonsági szervek megtévesztése céljából) és a Sütő Andrásét. Géza úgy vélte, ha neve megjelenik az Ellenpontokban, a szeku esetleg kevesebb valószínűséggel fogja őt gyanúsítani azzal, hogy köze van hozzá. Nem így történt. Viszont Ara-Kovácsot sokáig faggatták novemberben (őt ugyan nem drasztikus módszerekkel), hogy Sütőnek mi köze volt az akciónkhoz.

Ugyancsak ebben a számban jelent meg az akkor már Magyarországon élő Tamás Gáspár Miklós *A csöndes Európa* című írásának első része (az utolsó az ötödikben), és ebben indítja Ara-Kovács a Keszthelyi András által javasolt *Állítólag* rovatot, amely hivatalosan nem publikálható híreket közölt.

A Lăncrănján-szám májusban jelent meg, és nem sokkal ezután egy alkalommal szinte a csoda mentett meg bennünket a korai lebukástól.

Ara-Kovács Attila elutazott Kolozsvárra, és magával vitte az Ellenpontok megjelent számait.

Ekkor ő már mintegy két éve nem volt román állampolgár. Szép hivatalos papírja volt egy magyar állampolgárral kötött formai házasságáról és szép hontalan útlevele, amit eleinte kissé irigykedve tanulmányoztunk. A magyar hatóságok azonban megtagadták tőle a beutazási vízumot; egyes információk szerint szovjetellenes beállítottsága miatt. Miután útlevele lejárt, beadta a váradi rendőrségre hosszabbítás végett, és ott egyelőre visszatartották.

A magyar vízumot csak 1982 novemberében, a lebukásunk után kapta meg, az útlevelet pedig csak a következő év májusában, amikor a román hatóságok az Ellenpontok-ügyet lezárták nyilvánították; akkor viszont záros határidőn belül el kellett hagynia az országot.

Az Ellenpontok szerkesztésének idején tehát semmiféle igazoló okmánnyal nem rendelkezett. Így ült fel a Kolozsvár felé tartó vonatra.

Akkoriban már napirenden voltak az igazoltatások a román vasútvonalakon, s őt iratok nélkül találván, bevitték a kolozsvári állomás rendőrszobájába. Miközben elmagyarázta helyzetét, átkutatták a táskáját. Az Ellenpontok előkerült példányaira Ara-Kovács azt mondta, hogy egyetemi jegyzetek. A rendőr valószínűleg nem tudott magyarul, de az is lehet, hogy olvasni nem szeretett.

A veszély azonban még nem múlt el. Az öt ellenőrző rendőr kiment, s nemsokára bejött egy másik, aki előlről kezdte a kérdezősködést, és mindjárt a táska tartalma iránt érdeklődött. Egy jelenlevő harmadik szerencsére igazolta, hogy az már ellenőriztetett. Néhány óra múlva Ara-Kovácsot elengedték.

Az Ellenpontok következő száma, a négyes, júniusban jelent meg, s a vallás és az egyházak kérdéseit taglalta. A tartalomról: Tökés László (ő akkor még Désen volt lelkész) *A református egyház helyzete* című tanulmánya, részletek Szilágyi Sándor református pap visszaemlékezéseiből (könyv formájában 1986-ban jelent meg Münchenben *Boldog rabságom* címen), Ara-Kovács Attila (fiktív?) interjúja egy katolikus pappal, Molnár János kritikája a Kolozsvárott megjelenő Református Szemléről, dokumentumként pedig Lévai Jenő 1948-ban megjelent könyvének (*Zsidósors Magyarországon*) a romániai zsidóság második világháború elején történt megsemmisítéséről szóló része. Magam is elköttem benne egy írást (*Az ateizmus ideológiai szerepe a mai Romániában*), amelyet kissé borzadva olvastam újra nemrégiben: egyfajta ellenzéki szlengben fogalmaztam, és így stilisztikai selejt lett belőle.

Ekkortájt került a kezembe Moldován Gergelynek (Grigoriu Moldovan) *A románság* című könyve (Nagybecskerek, 1895). A szerző moldvai származású román, és a kolozsvári egyetem tanára volt. A két nép viszonyát vizsgálva bírálta a magyar magatartást elfogultságáért és szüklátókörűségéért, ugyanakkor felháborodottan utasította vissza a Bukarestben székelő Kulturális Liga (Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor) egyáltalán nem kulturális célkitűzésekkel a magyarok ellen indított rágalmozó és erkölcsi alapot nélkülöző támadásait. Ez a könyv döbbsentett rá először, hogy jelenlegi helyzetünknek milyen mélyen múltba nyúló gyökerei vannak, és elhatároztam, hogy anyagait dokumentumként használva külön Ellenpontok-számot szerkesztek e témában.

Ara-Kovács nem volt elragadtatva a tervemtől, már csak azért sem, mert egyetlen írógépet használtunk a folyóirat sokszorosítására, s mivel közben ő egy másik számot állított össze, kissé zavartuk egymást a munkában. Túl soknak találta az általam kiválasztott szemelvényeket, ami annyiban mindenképpen indokolt volt, hogy e múlt századi szövegekben a mai fül számára túl sok a redundancia. Ha a kérdéskör minden részletére kiterjedő dokumentációt akarok kisebb terjedelemben összehozni, ezt csak szövegkihagyásokkal tehettem volna meg. Más írásainak megcsönkítése azonban számomra lelki konfliktust okoz: mintha nem tisztelném eléggé a szerző egyéniségét. (Lám nem lennék – voltam – jó szerkesztő.) De szükségszerűen megtörtem volna az idézett szövegek gondolati egységét is.

Július végére Ara-Kovács összehozta az ötödik számot, amelynek dokumentumanyagát a Kommunisták Romániai Pártja V. kongresszusa (Moszkva, 1931.) jegyzőkönyvének a nemzeti kérdésre vonatkozó fejezete képezi, amelyet a román párttörténet igyekezett agyonhallgatni. A szöveg bolsevista felfogásban és szovjet érdekek szem előtt tartásával készült, de a romániai nemzetiségek elnyomásának, az elrománosításukra törekvésnek, az etnikai összetételt megváltoztatni hivatott telepítéseknek itt sorolt tényei tények maradnak.

A többi írás főleg Ara-Kovács Attila és Keszthelyi András tollából származik; Molnár János is közölt benne egy verset.

A Moldován Gergely szövegeire épülő hatos szám augusztusban lett készen. *A román állampolitika hagyományai* című bevezetőmet kissé elsiettem, a téma sokkal alaposabb és mélyebb elemzést érdemelt volna, a helyzetünk kilátástalanságát megfogalmazó utószót azonban szívesen vállalom.

A nyarat tehát alaposan végigdolgoztuk, s hosszú tanári szabadságomnak hála, én is több időt fordíthattam a munkára.

Közeledett az ősz, és vele a helsinki értekezlet madridi utókonferenciájának újbóli összeülése. Ebből a tényből született a Madridba küldött memorandum, valamint hozzá kapcsolódva a „romániai magyarság jogfosztott helyzetének megváltoztatására” vonatkozó programjavaslat gondolata. Az Ellenpontokkal kapcsolatban ez a két dokumentum a legközismertebb, bár sokan összetévesztik őket, vagy a memorandumot azonosítják a programjavaslattal.

A gépeléstől a valódi sokszorosításig

Az Ellenpontok szerkesztőségeként az Ara-Kovács Attila szobája szolgált. Ő ekkor nemcsak hontalan volt, hanem ezzel egyidőben munkanélküli is, és a szüleivel élt váradszőlősi lakásukban. Legényember lévén, idejével szabadon rendelkezett, enélkül talán nem is sikerült volna havonta

kihozni egy-egy számot. A munka zömét ő végezte, a szerkesztői teendőkön túl egészen a hetes számig a lap „főnyomdása” is volt. Ez utóbbi azt jelentette, hogy egy Magyarországról kapott írógépen – amit tehát Romániában csak megtalálása esetén lehetett volna azonosítani – öt-öt példány készült (igen, kedves olvasó: öt) minden lapszámból. A másodiktól kezdve a feleségem is segített neki ebben a munkában, aminek én eleinte nem örültem túlságosan, mert még nem köteleztem el magam a kiadvány mellett. A későbbiekben azonban jó munkahangulat alakult ki hármunk között.

Az együttgondolkodásnak és -cselekvésnek azt a légkörét, hangulatát, amely például az Ady-kör tevékenységét is jellemezte, s amely a legtöbbször áthidalta a bárhol szükségszerűen adódó személyes ellentéteket, én csak Erdélyben tapasztaltam eddig. (Megl lehet, életem ott töltött szakaszából érlelődik majd bezzeg-korszakom.)

Javaslatomra az írógépen a lapokat gumikesztyűvel váltottuk, hogy ne lehessen rajtuk megtalálni az ujjlenyomatainkat. Az elővigyázatosságnak ez a módja meglehetősen lassította és megnehezítette a dolgunkat. Az óvatossági rendszabályokhoz tartozott az is, hogy az eredeti kéziratokat, a gépelt vagy fénymásolt forrásanyagot, valamint az elhasznált másolópapírokat is megsemmisítettük. Ara-Kovács táskaszámra hozta a nyári fűtőanyagot vaskályhánk számára, náluk ugyanis központi fűtés volt. Az ő indítványára – hogy a szekunak kevesebb esélye legyen nevetek kiszedni belőlünk – kölcsönösen nem tájékoztattuk egymást arról, hogy az általunk beszerzett írások kiktől származnak. S bár a stílusjegyek alapján a szerzők kilétét gyanítani lehetett (az Ara-Kovácsé például könnyen felismerhető), bizonyosságot erről csak Budapesten szereztem, amikor egyszer közösen néztük át az Ellenpontok anyagát.

Konspirációs hiányosságainkat bizonyítja azonban többek között az a tény is, hogy amikor Szócs Gézával hármásban megegyeztünk, lebukás esetén mi vállalunk mindent, arról megfeledeztünk, hogy a cikkek szerzőségét szétoszzuk egymás között. Így, mikor erre került a sor, én – nehogy ellentmondásba keveredjünk egymással – az enyéimen kívül azt az egyetlen írást vallottam magaménak, amelyik rajtam keresztül futott be a szerkesztőségbe. Vallatószozáink között ingázva Rať őrnagy többször megkérdezte tőlem, lehetségesnek tartom-e, hogy a többit mind Ara-Kovács írta; túlságosan különbözik a hangneme. (A kérdést azzal hártottam el, hogy nincs módomban megítélni, ki mennyire képes változtatni a stílusát.)

A lap készítése során szerkesztőségi összejövetelekre emlékeztető találkozókra – talán az utolsó periódust leszámítva – nem került sor. A szerzők többsége közvetlenül, kisebb része közvetve, de a többitől jobbra függetlenül tartotta a kapcsolatot Ara-Kováccsal.

A nyár közepétől Szócs Géza gyakrabban fordult meg Nagyváradon; részint magánügyben, részint azért, mert Bölöni Sándor tragikus halála után ő is megpályázta (sikertelenül) a színház irodalmi titkárának megüresedett állását. Jövelei alkalmat adtak az Ellenpontokkal kapcsolatos megbeszélésekre. Molnár János viszont – gyermekük születése miatt – éppen ettől az időtől kezdve maradt el; (ismereteim szerint augusztus elejétől a lebukásunkat követő hetekig) nem is igen járt Váradon. Ezért lehetséges, hogy ügyünk felgöngyölítéséből kimarad, ha a következő év januárjában náluk tartott házkutatás során meg nem találják az Ellenpontokban közölt verseit. A szeku az ő szerepéről talán csak az ezt követő kihallgatása során értesült.

A nyár folyamán egyszer-kétszer Keszthelyi András is volt Nagyváradon, a feleségem és én azonban nem találkoztunk vele. Így, amikor 1982. november 8-án reggel Kolozsváron az utcáról bevitték őt a szekura, és a táskájában huszonvalahány Ellenpontok-példányt találtak, a dologra Ara-Kovácsnak kellett valamilyen magyarázatot adnia. Mi akkor ugyanis éppen második napja voltunk a szervek kényszerű vendégei, és én akkorra – néhány nehéz menet után – már „beismertem”, hogy járt nálam a folyóirat néhány száma, amelyeket egy átutazó ismerősöm hagyott nálam. A képzeletbeli személy pontos családnévére azonban „nem emlékeztem”, nehogy egy egyező nevű ártatlan embert zaklassanak miatta.

A szerzők közül tudtommal csak Tökés László nem járt abban az évben Nagyváradon. Az ő tanulmányát Szócs Géza közvetítette Ara-Kovácsához. Vele később ismerkedtünk meg véletlenszerűen Kallós Zoltánnál, amikor már áttepedésünk ügyében zárandokolgattunk feleségemmel a kolozsvári magyar konzulátusra.

Mint említettem, augusztusban elkészültem az Ellenpontok hatodik számával, és csakhamar új munkába kezdtem. A Szócs Gézával való egyik találkozómon azt indítványoztam, küldjünk egy memorandumot a helsinki értekezlet ősszel összeülő madridi utókonferenciájához, hogy megpróbáljuk felhívni a világ figyelmét a romániai magyarság elviselhetetlen helyzetére. Egy másik írásban pedig

összefoglalnám a megoldást célzó alapvető követeléseinket, ami kiterjedne életünk minden területére (a leendő Programjavaslat). A jelenlevők, vagyis Ilona, a feleségem, Géza és Ara-Kovács egyetértettek a javaslataimmal.

Ennek e megbeszélésnek az időpontját budapesti beszélgetésünkön nem sikerült felidézni, de tény, hogy augusztus huszadika körül már készülődtem a két szöveg megírására, mert a feleségemmel akkor határoztunk úgy, hogy elhalasztjuk családgyarapításra vonatkozó terveinket. Úgy véltük, ez a vállalkozás még veszélyesebb helyzetbe hozhat bennünket, aminek nem tehetünk ki egy magzatot vagy egy gyermeket.

Közben azonban fejleszteni kívántuk sokszorosítási módszerünket és kapacitásunkat is. Ara-Kovács Attila már régen kerített egy erre a célra szolgáló szitával ellátott keretet, s valamikor április táján egyik ismerőse meg is mutatta neki a kezelését. Használata azonban egyre húzódott, többek között azért, mert Ara-Kovács egy megfelelő helyiséget szeretett volna találni erre a célra. Azt tartotta, nagyobb a lebukás veszélye, ha a szerkesztés és a nyomtatás egyazon helyen történik, s a legjobb megoldásnak azt tekintette, ha valahol bérelnénk egy lakást. Én ezzel nem értettem egyet; szerintem a bennünket már azelőtt is szemmel tartó szeku számára feltűnő lett volna, ha hirtelen egy idegen helyre kezdünk rendszeresen járni, de önmagában az a tény is, hogy lakást bérelünk, miközben már rendelkezünk egygel.

Különös tekintettel a közelgő iskolaévre, szerettem volna, ha ezt a kérdést Ara-Kovács oldja meg. A tanítást soha nem tudtam félgőzzel végezni, s így az meglehetősen sok energiámat kötötte le. Úgy éreztem, aránytalanul sokat vállalnék magamra, ha a sokszorosítás is az én feladataim közé tartozna. Ara-Kovács azonban arra kért, legalább a próbanyomtatáson vegyek részt. Erre ugyancsak valamikor augusztusban kerülhetett sor. Az időpontot ez esetben sem sikerült utólag tisztázni. Tény, hogy rekkenő meleg volt, és a következő számokat már a lengyel rámpa-módszerrel nyomtuk szeptember végén.

Ara-Kovács egy egyedülálló ismerősének egyik szobáját kérte el, mondván, hogy otthon nem tud nyugodtan dolgozni (mármint olvasni és írni). A fiatal hölgy (a neve: Bódis Ildikó) valamelyik faluba ingázott, s egy délelőtt, amikor tudtuk, hogy nem lehet otthon, átcipeltük a felszerelést és a hozzávalókat a lakásába. Amint benyitottunk, kellemetlen meglepetés várt: a házigazda otthon volt. Attila feltalálta magát: azt mondta, hogy egy új fényképezési eljárást akarunk kipróbálni. Hogy a dolog hihető legyen, többé-kevésbé elsötétítettük a szobát, különösen az előszobába nyíló üveges ajtót.

A kísérlet nem sikerült. Attila valószínűleg túl sűrűre vagy túl hígra keverte a festéket, mert a betűk teljesen elmosódtak, és a szöveg olvashatatlanná vált. Jó ideig próbálkoztunk, eredménytelenül. A nyomdafestékkel összekentük viszont az asztalt, a szőnyeget, a függönyt, sőt a falat is. Nem győztünk tisztogatni utána; oldószerbűzben úszott az egész ház. Kínunkban nevetve vonultunk ki az ideiglenes laboratóriummal avanszált helyiségből.

Újból összepakolva mindent, visszahurcoltunk Ara-Kovács Attiláékhoz. Úgy érzem, meglehetősen feltűnést kelthettünk, amikor ott vonulunk nagy csomagjainkkal a tömbházak között.

Az eset tanulságait levonva arra a következtetésre jutottam, hogy mégiscsak magamnak és feleségemnek kell vállalnunk a sokszorosítást. Attilának azt mondtam, apródonként hozza el hozzánk az ehhez szükséges dolgokat.

Mi egy szuterén lakásban éltünk, melynek két szobája közül a nagyobbik, vizes falai miatt, tulajdonképpen lakhatatlan volt. Igencsak megfelelő volt mégis az Ady-köri üléseket követő összejövetelek számára, amikor a gyakran igen népes társaság, megfelelő számú szék híján, könyv- és folyóirat-rakásokra telepedett. A lakás az udvar mélyén feküdt, fölöttünk egy óvoda és az evangélikus imaterem helyiségei voltak, így esténként senkit sem zavartunk. A szoba elég nagy volt ahhoz, hogy például a Kallós Zoltán vezetésével a kör meghívására érkezett kolozsvári táncház tagjai a reggeli vonatindulásig ropják benne a táncot.

Itt sokszorosítottuk az Ellenpontok hetes és nyolcas számait.

Mivel bármikor betoppanhatott hozzánk valaki (volt olyan nap, hogy nyolc-tíz ember is benézett), eleinte csak éjszaka dolgoztunk. Másnap viszont nekem tanítanom kellett, ezért áttértünk a korai kezdésre. Este nyolc-kilencor bezártuk a bejárati ajtót, s hogy az újságpapírral borított ablakokon ne szivároгjon ki a fény, egy padlóra helyezett olvasólámpa világánál dolgoztunk. A munka így is az éjszakába nyúlt. Ha valaki kopogott, eloltottuk a lámpát, s megvártuk, míg az illető eltávozik.

Rövid próbálkozás után már egészen jól ment a dolog. Én nyomtattam, a feleségem, Ilona pedig széttereggette a lapokat a szobában, hogy száradjon a festék. Mindezt természetesen gumikesztyűvel.

Ha valaki nem ismerné, a módszer lényege az, hogy a keret alján levő sűrű szitán egy hengerrel átpréselt festék a szita külső alsó oldalára rögzített stencilpapír betűresein át a papírlapra nyomódik. A stencil az Ara-Kovács lakásán levő írógéppel készült.

Munka után naponta eltüntettük a nyomokat, s a felszerelést egy lomtár kacatjai alá rejtettük. Egy alkalommal a festék lecsorgott; Ilona egész mélyedést vájt a padlódeszkába, mire az utolsó nyomokat is sikerült eltávolítania. A sokszorosítás befejezése után lefűrészeltem a munkapadként szolgáló konyhaasztalunk szegélyét, mert teljesen átította a festék.

Este és éjszaka dolgoztunk, nappal pedig vártuk a házkutatást. Reggelente az elkészült nyomtatványokat a feleségem elvitte a szüleihez Nagyvárad egyik külterületi részébe, a Hegyre (ma Váradhegyaljának nevezik), és becsomagolva betette ott a szekrénybe. Az édesanyja nem kérdezett semmit, csak megjegyezte, ha apósom észreveszi, azt mondja majd, hogy a mi ágynemünk van benne.

Mikor az egésszel megvoltunk – eltartott vagy egy hétig –, elmentünk a letétbe helyezett „ágynemükért”, és elvittük Ara-Kovácsához. Elég izgalmas utazás volt. Óvatosan figyelgettük az utasokat, nincs-e közöttük olyan személy, akinek hatalmában áll megkérdezni, mit viszünk degeszre tömött táskáinkban.

Attila kesztyűs kézzel leszedte a lapokról a szárítás közben a padlóról felragadt hajszálainkat, amelyek éppoly árulók lehettek volna, mint az ujjlenyomat.

Az élet ritka örömteli pillanatainak egyikét éltük meg. Ott volt előttünk munkánk minden bizonnyal nem haszontalan eredménye. Ötven-ötven példány mindkét számból.

Előbb azonban a tartalmuknak kellett elkészülnie.

Az utolsó két erdélyi szám

A Magyarországon sokszorosított kilences szám anyagait Ara-Kovács Attila 1983 elején állította össze, és juttatta ki Romániából. Ez egyebek között az ő egyik írását, egy erdélyi román képviselőnek a bukaresti parlament egyik 1928-as ülésén elhangzott nemzetiségellenes beszédét, valamint a Földalatti Igaz Szó című akkor megjelent erdélyi szamizdat (amelynek én csak egyetlen számáról hallottam) Hajdu Győzőnek a román kommunista párt '82 decemberi konferenciáján elhangzott talpnyaló beszédére reagáló cikkét közli. Azt ígéri ugyanakkor, hogy a tízes szám a szerkesztőségünk vélt és valós tagjai elleni megtorló akciók „dokumentumait” hozza majd, de erre már nem került sor. Lapunk megszűnt.

Igaz ugyan, hogy '83 januárjában még magam is hozzákezdtem egy felhívás megírásához, amelyet a demokratikus érzelmű románokhoz intéztünk volna. Ennek vázlatát azonban – kihasználva azt, hogy a bennünket felverő szekusok az udvaron várták meg, míg elkészülünk –, amikor február negyedikén a feleségemmel együtt újabb kihallgatásra vittek, elégettem, mert egy második házkutatástól tartottam.

A folytatásnak nem volt már többé értelme. A cselekvés lehetőségei lezárultak előttünk Romániában. Akkor ugyan már valóban reménykedtünk, hogy a börtönt megússzuk (ebben csak azon év május 17-e után lehettünk bizonyosak, bár akkor is figyelmeztettek: dossziénkat bármelyik pillanatban elővehetik), de állandó megfigyelésünket az Ellenpontok-ügy immár „legalizálta”.

A legfájóbb a feleségem és a magam számára az volt, hogy a tavasszal lassan újjáéledő Ady-kör tevékenységében (mely 1982. november 7-től a működését felfüggesztette) nem vehettünk többé részt. Már jelenlétünk is ürügyet adhatott volna a szervek újabb kör elleni akciói számára, hiszen annak addigi vezetőségéből hárman (a feleségem, Molnár János és én) szamizdatosok lettünk. Annak, ami addig életünk igen fontos részét képezte, s aminek a szervezése szabad időnk zömét igénybe vette, az elkövetkezőkben legjobb esetben is csak passzív nézői lehettünk volna.

Azt a perspektívát, hogy „ellenpontos” voltunk miatt állandóan sakkban tartsanak, nem éreztük elviselhetőnek. El kellett tehát hagynunk Romániát. Akkor lett volna rá lehetőség, hogy esetleg közvetlenül Nyugatra távozzunk, mindketten úgy hittük azonban, hogy egy kommunisták által uralt Magyarország is válhat (Erdély után) második hazánkká.

Az Ellenpontok kiadásával való további próbálkozás ellen szólt az a tény is, hogy miközben a kilátástalan körülmények miatt igen kétséges eredményességgel dolgozhattunk volna, esetleg másokat is meghurcolhatnak velünk kapcsolatban a továbbiakban, mint az '82 novemberében is történt. Ezt a lehetőséget nekünk, akik fél lábbal a börtönben, a másikkal már az emigrációban éltünk, nem volt jogunk az egyértelműen otthon maradni és hasznosan cselekedni kívánók fejére idézni.

A novemberi események után leszűkült a mozgásterünk, és akadozott a szerkesztők közötti kapcsolat is. Szöcs Gézaról például hosszú ideig nem tudtunk semmit. Sokáig azt feltételeztük, hogy a börtönben van, vagy esetleg már végeztek is vele. Nem hittük el, hogy a szeku valóban keresi őt. Pedig így volt: november 7-ről 8-ra virradó éjszaka eltűnt, és csak december 11-e körül sikerült letartóztatniuk. '83. januárjában meglátogattam őt egy kolozsvári kórházban, ahol a menekülés során szerzett sérüléséből származható tüdőembólia miatt kezelték. De mivel biztosak lehettünk abban, hogy lehallgatnak bennünket, csak a lebukásunkkal kapcsolatos – és a szeku által is ismert – eseményekről számoltunk be egymásnak.

A folytatás gondolata mégis kísértett még egy darabig. Március elején, újból a magyar konzulátust járva áttelepedésünk ügyében, a szerkesztőségi törzsgárda tagjai, vagyis Szöcs Géza, Ara-Kovács Attila, a feleségem és én, összejöttünk a Géza kolozsvári lakásán, ahol erről a kérdéstről tárgyaltunk. A bömbölő rádió társaságában fejtettük ki véleményünket. Főleg Ara-Kovács kardosodott amellet, hogy tovább kell csinálnunk, Géza lényegében egyetértett vele, magam azonban elleneztem ezt. A fent sorolt indokokon kívül mindenekelőtt azért, mert a folyóirat létét igazán az motiválná, ha tényeket tárnánk fel az erdélyi valóságról. Ezek egy része viszont (minden statisztika) hozzáférhetetlen, ugyanakkor egy olyan információs hálózatra lett volna szükségünk, aminek kiépítése még lebukásunk előtt sem lett volna lehetséges, különös tekintettel az állambiztonsági szervek által létrehozott ellentétes előjelű információs hálózatra. Ez volt a véleményem egyébként az előző év októberének végén - novemberének elején is, amikor a lap leállításával mellett döntöttünk.

Március 15-én újból kihallgattak bennünket a váradi szekun. Elibem tettek egy gépelt és aláíratlan szöveget mint Szöcs Géza „vallomását”, amely mindazt tartalmazta, ami kolozsvári találkozónkon valóban elhangzott. Én tagadtam, hogy bármi ilyesmiről szó lett volna, s előadtam beszélgetésünk tárgyának azt a változatát, amiben előrelátóan már akkor megegyeztünk. Ez kihallgatóimat kihozta ugyan a sodrából, de brutális eszközökhöz már nem folyamodtak. Az eset azonban meggyőzhetett arról, hogy valóban meglehetősen jól dolgoznak a „fiúk”, s ez megerősítette tevékenységünk folytatásával kapcsolatos fenntartásaimat.

De térjünk vissza az Erdélyben megjelent számokhoz.

A hetes anyaga augusztus-szeptember folyamán állt össze. Mindenekelőtt Ara-Kovács Attila írásai töltötték ki, de Keszthelyi Andrásnak is van benne cikke. A magam hozzájárulása mindössze annyi volt, hogy felvettem a Szabad Európa Rádió román adásának egyik műsorát („hivatalos” magnón: kölcsönkértem az iskolától, ahol tanítottam), melyben neves román emigránsok beszélgettek az akkori Romániáról. Lefordítottam; *Párizsi beszélgetés* címen jelent meg. Itt már Szöcs Géza is megszólalt a lapban: ő írta a szám vezércikkét (*Erdélyt vissza, mindent vissza?*), amelyben a szekunak az Ellenpontok megtalálására irányuló fokozódó tevékenységéből kiindulva felteszi a kérdést, hogy mi, a lap szerkesztői, vajon mire számíthatunk. Példákkal illusztrálta, hogy jelentéktelen politikai indokokkal hamar osztogatják a börtönöket, de súlyosabb „vétségekért” Románia „nem engedhet meg magának *politikai pereket*”. S noha „szelíd kis publikáció az Ellenpontok”, hiszen „egyetlen közleményünkben sem kívántunk megdönteni vagy felforgatni semmiféle tisztességes államrendet; nem esett szó a határoknak primitív hitű és reményű tologatásáról, egyetlen nép valódi és jogos integritásának megcsorbitásáról sem”, sok jóra nem számíthatunk, mert a „szeku haragját” mindenekelőtt az váltja ki, hogy „ez az *első* Romániában megjelent szamizdat kiadvány. Márpedig a semmitől az első – mégoly ártalmatlan – sajtóterméig sokkal nagyobb lépést kellett megtenni, mint az elsőtől a másodikig vagy az ötödikig – melyek talán nem is lesznek olyan ártatlanok”. Mindezek alapján Szöcs a „véletlen balesetek” lehetőségét tartotta valószínűnek, amire ugyancsak hazai példákkal szolgál. Véggökövetkeztetése: „Erdélyt vissza, mindent vissza? Ugyan, ki beszél itt erről! De azért – minek szépítsük – a fejünkkel játszunk.”

Említett budapesti beszélgetésünkön Ara-Kovács elmondta, ezt tartja az Ellenpontok legjobb számának, ami valóban indokolt: ez a legfolyóiratszerűbb. Mintha saját sorsunkat is előrevetítené, több írása és interjúja a kivándorlás módozatairól az emigránsok kálváriájáról szól.

Míg a hetes szám készült, én a Programjavaslat (Teljes címe: *Az ELLENPONTOK szerkesztőségének P R O G R A M J A V A S L A T A a romániai magyarság jogfosztott helyzetének megváltoztatása érdekében*) szövegén dolgoztam. A megelőző évtizedben eléggé részletekbe menően megismerkedtem helyzetünk minden vonatkozásával. Az anyag bennem volt tehát, csak a következtetéseket kellett leszűrni. Néhány, számomra tisztázatlan dolognak azonban menet közben

kellett utána néznie. Egyes jogi vonatkozásokat egy ügyvéd ismerősöm⁵ segítségével tisztáztam, igyekeztem szerint úgy, hogy ne sejtse, mi rejlik elméleti érdeklődésem mögött. Tőle szereztem például az ítéletek semmitésének jogi fogalmát, amit a Programjavaslat nyugati kiadványokban megjelent szövegeiben általában semmisítéssé „helyesbítettek”.

A Programjavaslat bevezető részében helyzetünk lényeges vonásait igyekeztem felvázolni: „Az erdélyi (és általában a romániai) magyarság eddigi létének talán legsúlyosabb veszélyhelyzetét éli meg napjainkban. A megmaradását biztosító jogai csak a látszat szintjén léteznek, mely a nyilatkozatokban és az ünnepi beszédekben megfogalmazottakkal homlokegyenest ellenkező gyakorlatot és valóságot hivatott takarni”. Ebben a valóságban minden „természetes igény csak egyfajta, többé-kevésbé alázatos (...) kérés formáját öltheti”, és „a legképtelenebb dologként jelenik meg bármiféle jog követelése”. Ezért, mivel „meggyőződésünk, hogy két etnikum csak akkor élhet egymás mellett, sőt együtt, ha egyenértékű partnerekként viszonyulnak egymáshoz, a romániai magyarok számára követeljük a jogaik és lehetőségeik védelmét biztosító elvszerű követelés szabadságát!”

Nem voltam optimista a követeléseink érvényre jutásának lehetőségeit illetően. „Napról napra rosszabbodó helyzetünk azonban cselekvésre kötelez, mert nem engedhetjük meg magunknak az e viszonyok megváltozásában reménykedő csodavárás luxusát.”

Az alapköveteléseket eredetileg tíz pontban fogalmaztam meg. Ezekből – két pont későbbi összevonása által – a következő kilenc maradt a végleges szövegben:

„I. Követeljük, hogy az egész magyarság elszakíthatatlan részének tekintessünk, és ezen, valamint román állampolgári minőségünkben minden akadályoztatástól mentesen ápolhassuk kapcsolatainkat a Magyar Népköztársasággal, mind intézményi, mind pedig egyéni szinten!”

„II. Követeljük a romániai magyarság mint etnikai közösség intézményes önvédelmének és kulturális autonómiájának biztosítását!”

„III. Követeljük a túlnyomóan magyar lakta területek önigazgatását és méltányos részünket az ország vezetésében!”

„IV. Követeljük a tág értelemben vett Erdély (azaz: a történelmi Erdély, a Részek és a Bánság) etnikai összetétele mesterséges megváltoztatásának azonnali leállítását!”

„V. Követeljük a romániai magyarság azonosságtudata kialakításának és fejlesztésének lehetővé tételét!”

„VI. Követeljük, hogy a magyar nyelv a tág értelemben vett Erdély minden magyarok által is lakott vidékén a hivatali és a köznapi szóhasználatban egyenrangú legyen a román nyelvvel!”

„VII. Követeljük, hogy a romániai magyarok a románokéval egyenlő érvényesülési lehetőségekkel bírjanak!”

„VIII. Követeljük, hogy megőriztessék történelmi és kulturális múltunkhoz kapcsolódó környezetünket!”

„IX. Követeljük, hogy a még magyar anyanyelvét beszélő moldvai csángóság – a jelenlegi statisztikai gyakorlattal szemben, mely a csángóság egészét románnak tekinti – újból magyarnak vallhassa magát, és bekapcsolódhasson a magyar kultúrkörbe!”

Minden követelést alpontokra bontottam, arra törekedve, hogy a tartalom valóban átfogja életünk minden területének problémáit. (Lásd: ELLENPONTOK, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000. 318-322. o.)

Írás nem adott még számomra ehhez fogható élményt. Sem azelőtt, sem azután nem éreztem olyan szabadnak magam, mint amikor 1982 szeptemberében Erdélyben, a szinte elviselhetetlen valóság ellenében gondolkodva, a Programjavaslatot írtam.

Valamikor szeptember vége felé adódott alkalom arra, hogy az általam írt szöveget megbeszélhessük. Erre a mi lakásunkban került sor a feleségem, Szócs Géza, Ara-Kovács Attila s a magam részvételével.

Szócs Géza több módosítást javasolt. Nagyképűnek tartotta a bevezetőnek azt a mondatát, melyben – a Romániában uralkodó hűbéri viszonyokat visszautasítva – európaiaknak vallottam magunkat. Javasolta, hogy az alapkövetelések alpontjai közötti átfedések megszüntetése érdekében minden kulturális követelést a magyar kisebbség intézményes önvédelmére és kulturális autonómiájára vonatkozó pontba soroljunk. Ugyancsak Géza indítványozta, hogy az iskolai osztálylétszámra vonatkozó alpontnál hivatkozzunk a jugoszláv nemzetiségi törvényre mint követendő példára,

⁵ Király Ernő nagyváradi ügyvédrel van szó.

valamint hogy a Programjavaslat tartalmazza annak az igényét, hogy helyzetünket egy pártatlan nemzetközi bizottság vizsgálja meg. (Ebből lett az utolsó pont, ismét tízre egészítve ki a fő követelések számát.)

Ara-Kovács Attila – számomra meglepő módon – az én eredeti szövegváltozatomat védelmezte Szöcs Géza indokolt megállapításaival szemben, ami azért is kevésbé érthető, mert egyszer kijelentette: alapvetően nem ért egyet a Programjavaslattal (hogy miért, azt nem indokolta), de azért hajlandó lehozni az Ellenpontokban. Ez a kijelentése röviddel a megbeszélésünk után hangzott el.

A szükségesnek tartott módosításokat a feleségem végezte el a szövegen, én pedig hozzátoldtam a tizedik pontot, amely így szól: „*X. Követeljük, hogy pártatlan nemzetközi (de magyarokat és románokat is magába foglaló) bizottság vizsgálhassa meg helyzetünket, és dönthessen minden sorsunkat érintő vitás kérdésben!*”

A megbeszélésen vitára bocsátott szöveg többi része változatlan maradt.

Néhány nekifutás után szeptember végére a Memorandum is elkészült. Ez műfajához illően rövid szöveg, mely helyzetünk hasonlóképpen rövid összefoglalása után megkérdőjelezi a kisebbségi kérdés nemzetközi gyakorlatban érvényesülő megközelítési módjának lehetséges hatékonyságát, mert „kizárólag az emberi jogok szempontját veszi figyelembe”, és „megfelel azokról az értékekről, melyeket egy nemzeti kisebbség, tradícióira visszavezethetően, sajátos kultúrájában és kollektív egyéniségében mint közösség hordoz”. Mivel ez az egyoldalú megközelítés – szándékától függetlenül – a kisebbséget gyakorlatilag kiszolgáltatja a többségnek, szükség van a kollektív kisebbségi jogok nemzetközi kodifikálására. Ezek lényegét – a romániai magyarokra vonatkoztatva – a Memorandum négy pontban fogalmazza meg:

„*1. Etnikai és kulturális szempontból az összmagyarság elszakíthatatlan részének tekinthessük magunkat, s ezzel egyenértékű jog illessen meg minden nemzeti kisebbséget.*

2. Szabadon megőrizhessük sajátosságainkat és kollektív értékeinket.

3. Független érdekvédelmi szervezetet hozhassunk létre.

4. Ezen jogoknak – nézetünk szerint – valós érvényt csupán egy olyan pártatlan nemzetközi bizottság létrehozásával lehetne szerezni, amely megvizsgálná helyzetünket, döntene az egyes vitás kérdésekben, és ellenőrzési hatáskörrel is rendelkezne.”

Ara-Kovács egyetlen módosítást kért a szövegben. Azt írtam: „Az államhatalom mint rejtőzködő ellenséghez viszonyul hozzánk, mindenekelőtt az értelmiséghez.” Azt kívánta, tegyük hozzá: „és a munkássághoz”. Én ezzel ma sem értek egyet, de ez a betoldás a lényegen nem változtatott.

A Memorandum közös megtárgyalására nem volt alkalom: Szöcs Géza akkor nem járt Váradon. Mi viszont siettünk, hogy minél hamarabb kinyomtatva lássuk a két utolsó számot.

A Programjavaslat és a Memorandum a nyolcas számban jelent meg Ara-Kovács Attila rövid előszavával. Szövegüket – megfelelő fordításokban – eljuttattuk az USA, Nagy-Britannia, Finnország, Franciaország, a Német Szövetségi Köztársaság, Ausztria és Spanyolország madridi konferencián részt vevő képviselőihez, továbbá a magyar külügyminisztériumnak. Ara-Kováccsal latolgattuk, hogy a címzettek közé vegyük-e be a Szovjetuniót? Végül abban egyeztünk meg, hogy ezt nem tesszük. Én ma is csak örülni tudok ennek a döntésnek, noha utólag sokan igen apolitikus gesztusnak minősítették.

Ugyancsak nálunk volt 1982. november elején az a megbeszélés, amelynek során Szöcs Géza egy budapesti ismerőse, a közvetítésben fontos szerepet játszó Bollobás Enikő azt javasolta, vállaljuk hárman nyíltan a Madridba juttatandó dokumentumokat, mert így annak nagyobb súlya lenne, mintha csak névtelen személyek húzódnának meg mögötte. Ara-Kovács Attila kivételével mindnyájan egyetértettünk a javaslattal. Érveim között az is szerepelt, hogy szerintem az állambiztonsági szervek úgylis ránk akadnak, találjon ez bennünket emelt fővel. Ara-Kovács vétója azonban eldöntötte a kérdést.

Az Ellenpontok Programjavaslatának követelései – a helyzet változása ellenére, sajnos – számos vonatkozásban ma is aktuálisak.

Sok illúziót sem a megfogalmazott követelések valóra válthatóságával, sem beadványunknak a madridi konferencián való hangsúlyozottabb figyelembevételével kapcsolatban nem tápláltunk. Eleget kellett azonban tennünk a magunk felállította követelménynek, amit a Programjavaslat szövege így fogalmaz: „*valahol benn is meg kellene végre bontani a hallgatás falát...*”

A végjáték

Már kezdettől úgy oszlottak meg a szerepek, hogy míg mi, váradiak, „csináljuk” az Ellenpontokat, Szócs Géza terjeszti azt Erdély különböző részein. Ez azért is volt így ésszerű, mert ő mozgékonyabb volt nálunk, és kapcsolatai is gazdagabbak voltak a miénknél az országrész belső területein. E tevékenysége során jutott el Ara-Kovácshez Tőkés László tanulmánya az erdélyi református egyház helyzetéről, aki – Szócs Géza elmondása szerint – csak azután bocsátotta azt a folyóirat rendelkezésére, miután az első számokat már látta.

Június-július folyamán én is adtam az addig megjelent példányokból néhány váradi ismerősömnnek. Közülük legalább ketten – a lapban megjelent felhívásnak megfelelően – tovább is adták azokat. Rövidesen visszahallottuk környezetükből, hogy többnek a kezében járt az Ellenpontok, s ezért én leálltam a terjesztéssel. Ugyanis ha a hír mihozzánk visszajutott, éppúgy eljuthatott a szekuhoz is, és el akartuk kerülni a korai lebukást. Arra törekedtünk, hogy amennyire lehetséges, a szerkesztés és a kiadás helye maradjon „védett” ebből a szempontból.

A terjesztés végeredményben azt jelentette, hogy a folyóiratot kölcsönadtuk, s elolvasása után visszakértük. Ezt – tekintettel az első hat szám öt-öt példányban történt sokszorosítására – másként nem is lehetett volna megoldani. A hetes és a nyolcas ötven-ötven példány a vonatkozásban új helyzetet teremtett, nincs azonban tudomásom arról, hogy a novemberi házkutatások idején az Ellenpontok olvasói közül bárkinél is találtak volna példányokat.

Az idő multával tevékenységünk mind kockázatosabbá vált. Miután a Szabad Európa Rádió egyik augusztusi adásában ismertette az Ellenpontok első három számának tartalmát, az állambiztonsági szervek mind jobban fokozódó szorgalommal keresték a szerkesztőket. Valószínűleg jobban el kellett volna gondolkodtasson bennünket az a tény, hogy Szócs Gézát már augusztus végén felkereste egy szekus, és a folyóiratról érdeklődött tőle. Bár az elgondolkodásnál többet nemigen tehettünk volna, hiszen Szócs nem lett volna kinek átadja vállalt terjesztői teendőit. Mint akkor elmondta, a SZER említett adására s egy Spiegel-cikkre hivatkozva elismerte, hogy tud az Ellenpontokról, de csak annyit, amennyiről ezekből értesülhetett. Mindnyájunk számára nyilvánvaló volt, hogy a továbbiakban még jobban figyelik őt, szoros követésének konkrétumai azonban csak lebukásunk után kerültek a felszínre.

Ezzel kapcsolatban egy negatív mítosz is született.

Már Magyarországon éltünk (Szócs Géza még otthon volt), amikor tudomásunkra jutott, hogy Balogh Edgár magyarországi látogatása idején azt terjeszti rólunk, hogy tulajdonképpen provokátorok voltunk, mert ha valakinél mi megfordultunk, távozásunk után annál azonnal házkutatást tartottak.

Többször említett budapesti beszélgetésünkön ez a kérdés is felvetődött. Szócs Géza határozottan cáfolta, hogy lebukásunk előtt az általa meglátogatott személyek bármelyikénél is házkutatás lett volna, az ezt követő periódusban is csupán kihallgatták legtöbbszörüket. A mi váradi barátaink közül csak kettőnél volt házkutatás: a Szócs Gézát többször vendégül látó és abban az időben Ara-Kováccsal szoros kapcsolatot tartó Kertész családnál, valamint az évekkel azelőtt mondvacsinált indokokkal egyszer már meghurcolt Varga Gábornál. Mindkét helyen ugyancsak '82 novemberében.

A bennünket érintő híresztelés azonban – meglehetősen megdöbbenésemre – átmeneti válságot idézett elő egy fontos személyes kapcsolatomban⁶, és valószínűleg sohasem fogom megtudni, hogy – más tényezők mellett – mennyi szerepe lehetett családom három és fél esztendő magyarországi vergődésében. A híresztelő ugyanis jó kapcsolatban állt Aczél Györggyel, aki akkor még a magyar kommunista hatalom második embere volt.

Az Ellenpontok – nem utolsósorban kis példányszáma miatt – nem a mi terjesztésünk által vált valóban ismertté. Fő szerepük ebben a nyugati médiáknak volt, mindenekelőtt a Szabad Európa Rádiónak, mely november-december folyamán többször is beolvasta a Memorandum és a Programjavaslat szövegét. Valószínűleg még nagyobb hírre tett volna szert, ha bennünket börtönbe zárnak. Ezzel feltehetően a román hatalom is számolt.

A figyelmeztető jelek az idő haladtával sokasodtak.

Az mindnyájunk számára „természetes” és megszokott volt már, hogy Nagyváradon az Ady Endre Irodalmi Kör aktív tagjait rendszeresen figyelik. 1981 márciusában például két-három héten keresztül minden pénteken (a köri ülések napján) néhány szekusokkal tömött kocsit állt a házunk előtt, s vendégeinket látványosan hazakísérték. Miután látták, hogy a megfélemlítési akció nem ér célra, és az ülések utáni otthoni összejöveteleink hagyományával nem szakítunk, a látványosság abbamaradt.

⁶ Jóó Rudolf, akkor a Kisebbségkutató Csoport vezetője, utólag bevallotta, hogy Balogh Edgár kijelentései miatt két hétig töprengett, míg úgy döntött, hogy mégis folytatja velem az együttműködést.

1982 nyarán hosszas munkálatok kezdődtek a fölöttünk lévő óvoda padlóján. Megmagyarázható gyanakvással fogadtuk a dolgot, többször végigkopogtattam a mennyezetet, és ismételten átkutattuk a lakást lehallgató berendezések után. (Telefonunk nem volt.) Feszültségünket lelki vállrándításokkal próbáltuk ellensúlyozni, és igyekeztünk nem tulajdonítani jelentőséget az egésznek. Jóval később tudtuk meg, hogy ebben az időszakban olyan emberek tanyáztak fölöttünk, akiknek hatalmában állt számon kérni az evangélikus lelkésztől, mit keres ott levő saját irodájában. Ez egybecseng az ellenünk indított vizsgálatot vezető szekustisztnek, Ioan Sălăgeannak az állításával: szerinte a lakásunkat júliustól kezdve intenzíven figyelték.

Az ősz folyamán szaporodtak a hozzánk befutó hírek arról, hogy a legkülönbözőbb embereket rendelik be kihallgatásra a szekuhoz Ellenpontok-ügyben, elsősorban Kolozsvárott.

Októberben kölcsönadtam az addig megjelent Ellenpontok-számokat egy váradi ismerősömnek (az ő kifejezett kérésére: „legalább egy számot ha tudnál keríteni belőle”). Két nap múlva bevitték a szekura, s vagy egy hétre rá újra elbeszélgettek vele. Mint elmondta, mindkét ízben tagadta, hogy folyóiratunkat látta volna. (Azt a műanyag zacskót, amiben a munkahelyén visszaadta a kölcsönkapott példányokat, vallatásomkor fölelegették: hogy volt azzal a narancssárga zacskóval, amit X adott át nekem? A kérdésre nem forszirozták a választ, s többé nem tértek vissza rá.)

Ugyancsak októberben hallgatták ki Géza apját, Szócs István irodalomkritikust is, az Ellenpontokról s a fia magyarországi kapcsolatairól faggatva őt.

Természetesen több hibát is elkövettünk menet közben. Feltehetőleg hiba volt váradi ismerőseim közül egyiknek-másiknak odaadni az Ellenpontokat. Bizonyára helytelen volt, hogy mind Ara-Kovácsnál, mind nálunk a lehallgatás valószínűsége ellenére esetenként fesztelenül beszéltek meg dolgainkat. Erre azonban csak akkor került sor, amikor a megbeszélés feltétlenül szükséges volt.

Tökés László vagy Szócs Géza (talán mindkettő) későbbi kihallgatása során a szeku bemutatott egy fényképet (vagy talán csak hivatkoztak rá?), amelyen egyikük a másiknak az utcán átad egy Ellenpontok-példányt. A képen a folyóirat címe állítólag jól olvasható.

Bollobás Enikő, aki – mint már említettem – a későbbiek folyamán fontos szerepet játszott a közvetítésben, 1982. július elején azért jött át Erdélybe, hogy megismerkedjen Szócs Gézával és Ara-Kovács Attilával, mert otthon azt hallotta róluk, hogy ők szerkesztik az Ellenpontokat. Molnár Gusztáv, aki akkor a Kriterion szerkesztője volt Bukarestben, szeptemberi váradi látogatásakor Ara-Kováccsal akart találkozni, mert úgy tudta, hogy az „nyakig benne van az Ellenpontokban”. Ara-Kovács meglehetősen zavarban volt akkor, s nekem azt mondta, Molnár előtt eltagadta, hogy köze lett volna a folyóirathoz.

Mindmáig tisztázatlan számomra, hogyan indultak el s keringtek ezek a hírek, és mennyi szerepük volt abban, hogy november elejére a szeku pontosan tudta, kikre kell lecsapnia.

Megítélésem szerint hiba volt az is, hogy Ara-Kovács Attila és Keszthelyi András gyakran folytattak éjszakai telefonbeszélgetéseket, melyek során több ismerősüket (köztük engem is) az általuk kitalált álneveken emlegettek. Önmaguknak is álnevet adtak. A novemberi kihallgatáskor időbe telt, míg a szekusok elhitték, hogy nekem fogalmam sem volt erről a romantikus ízű fedőneves játékról. Mikor előhozakodtak vele, először azt gondoltam, ők találták ki az egészet, hogy az összeesküvés vádjával ijesztgessenek.

A lebukásunk és lecsukatásunk lehetősége többször témája volt akkori beszélgetéseinknek. Én meg voltam győződve arról, hogy elkapnak bennünket, s ezt a véleményemet a feleségem is osztotta. Ara-Kovács viszont valószínűtlennek tartotta, hogy ránk találnának, ám ha ez mégis meggesik, szerinte – nemzetközi nyomásra – három-négy éven belül amnesztiával kiszabadulnánk. (A Borbély Ernő esete azonban – akit általam akkor alig ismert politikai vádak alapján éppen 1982 novemberének második felében tartóztattak le és ítélték el – nem igazolja ezt az optimizmust.)

Egy ilyen beszélgetés alkalmával határoztuk el, hogy a lehetséges áldozatok számának csökkentése érdekében hárman vállalunk mindent az Ellenpontokkal kapcsolatban.

Október végén Szócs Géza Nagyváradra érkezett. Említett magyarországi ismerősét, Bollobás Enikőt várta.

Ha jól emlékszem, 29-e, szombat volt. A Kertész családnál találkoztunk, majd kimentünk az utcára beszélgetni a már hagyományos felállásban: a feleségem, Szócs Géza, Ara-Kovács és én. A ködös őszi időben a város mellékutcait járva a „hogyan tovább”-ról tárgyaltunk. A hangulatot illően árnyalta az a civil motoros, aki szinte egész idő alatt körülöttünk cirkált.

Azt mondtam, itt az ideje, hogy mindent eltüntessünk. Úgy érzem, rövid idő kérdése csupán, hogy lecsapjanak ránk (mint kiderült, még egy hetünk volt), és nincs valódi értelme további működésünknek. Az eddigi szintet nemhogy meghaladni, de tartani sem tudjuk. Helyzetünkről nincs módunkban konkrét adatokat közölni, mert azok, amikhez mi személy szerint hozzájutunk, csak a szekut vezetnék nyomra. Kizárólag elméleti írások megjelentetése akciónk folytatását nem igazolja, és a kockázatot sem érdemli meg. Szüntessük be tevékenységünket, mielőtt a színvonalnak a körülmények miatti csökkenése érdektelenné nem teszi az Ellenpontokat.

Szőcs Géza lényegében azonos véleményen volt velem. Szerinte most új dologgal kellene próbálkozni: egy rádióadót szeretne beszerezni, ezúton kísérelve meg a közvélemény felrázását. Én ehhez nem szóltam hozzá; túl fantáziadúsnak és kivihetetlennek tartottam a tervet. A lebukás veszélyét pedig még nagyobbnak és azonnalinak láttam, hiszen egy rádióadót könnyebb megtalálni, mint egy földalatti folyóirat szerkesztőségét. A feleségem, Ilona ugyancsak a lap beszüntetését szorgalmazta, Ara-Kovács Attila azonban szívósan ellenállt, és csak lassan adta be a derekát.

Másnap elmentem Ara-Kovács-hoz, és leszereltük a sokszorosításhoz használt írógép karjait. Otthon leolvastottam a betűket, s az azt követő napon, miközben gyalog mentem a város másik végében lévő iskoláig, ahol tanítottam, apródonként mindent behajítottam a Körösbe. (Szállégszerűen a kihallgatás végén azt mondta: megkötörtatják a Köröst, s elég, ha csak egyetlen betűt találnak...)

Attila semmiképpen nem akarta megsemmisíteni a sokszorosító berendezést, de elvitte tőlünk. Azt mondta, ha mi nem csinálunk szamizdatot, majd csinálnak utánunk mások; legyen kéznél a hozzávaló. Az, akinél letétbe helyezte, később maga is Magyarországra telepedett át. Bódis Ildikóról van szó, akinél Ara-Kováccsal a „nyomtatási próbát” tartottuk. Budapesten egyszer találkoztam vele. Elmondta, hogy Romániából való eljövetele előtt az egésztest bedobta a szemébe. Fogalma sem volt arról, hogy mire szolgál.

Miután a tartalék stencilpapírokat s a maradék nyomdafestéket is elégettük, „tisztán” néztünk a hamarosan bekövetkező házkutatás elé. Tény, hogy a szervek Nagyváradon semmiféle terhelő bizonyítékot nem találtak, s egy esetleges perben csak a vallomásainkra építhettek volna, amelyekkel kapcsolatban (az Ara-Kovács ötletére) szorgalmasan azt terjesztettük, hogy – mivel kényszer hatására írtuk – meg fogjuk tagadni azokat. Ezt különösen az előtt az ismerősöm előtt hangoztattam, akiről tudtam, hogy kapcsolatban áll a szekuval.

Ha a nyolc hónap munkájának eredményét statisztikai szempontból megvizsgáljuk: a megjelent nyolc szám 65 írást tartalmaz 266 gépelt oldalon. Az írások egyharmadát dokumentumanyag (ideértve a Láncránjan-könyv szemelvényeit is), valamint külföldön megjelent kiadványokból átvett anyagok képezik. Kétharmaduk erdélyi szerzők tollából származó első közlés; ez az egész terjedelemnek több mint a felét teszi ki. A legtermékenyebb szerző Ara-Kovács Attila volt (az eredeti cikkek számának mintegy fele, terjedelmük több mint egyharmada). Nekem csak hat önálló írásom volt (a Programjavaslattal együtt), ezek azonban az átlagosnál hosszabbak, így az első közlések terjedelmének közel negyedét alkotják. Az eredeti cikkek mintegy 80%-a – mind számuk, mind terjedelmük tekintetében – Ara-Kovács-tól, Keszthelyi András-tól és tőlem származik. Ugyanez az arány, ha a Nagyváradról és annak környékéről származó írásokat egybevetjük a kolozsvári eredetűekkel. Következésképpen az Ellenpontok nem csupán keletkezését, de tartalmát tekintve is alapvetően nagyvárad-partiumi szellemi termék.

A szekuhoz az Ellenpontokra vonatkozó információk minden bizonnyal igen sok szálon futottak be. Lebukásunk közvetlen kiváltója azonban az volt, hogy Szőcs Géza november elején valamelyik számot kölcsönadta egyik kolozsvári ismerősének. Az továbbadta valakinek, aki azonnal bevitte az állambiztonsági szervekhez. Ezért Gézát hatodikán (egy szombati napon) kihallgatták, és – mint később elmesélte – azt mondták neki, hogy mind Keszthelyi András, mind pedig „a két nagyvárad” letartóztatásban van. Géza ezt nagyon hihetőnek tartotta, s ezért – miután azzal engedték ki, hogy két nap múlva folytatják – jobbnak látta, ha eltűnik. Hetedikéről nyolcadikára virradó éjjel hagyta el Kolozsvárt. Előzőleg megpróbálta Ara-Kovácsot felhívni, de az ő telefonja akkor nem működött, s ez megerősíteni tűnt a letartóztatásról mondottakat.

Nagyváradon november 7-én reggel kezdődött a szeku akciója, Ara-Kovácsnál, Kertészéknél és nálunk tartottak házkutatást egyidejűleg, majd mindnyájunkat bekísértek.

Mi akkor éjszaka a sógornóm születésnapját s az én névnapomat ünnepeltük. Miután a családhoz tartozó fiatalok kialudták magukat, éppen lefekvéshez készülődtünk a feleségemmel, amikor megverték a lejárati ajtót. Ioan Raț őrnagy jött elől, szinte boldogan lobogtatva a hatósági cédulát

(feltehetően tudott arról, hogy a '81 tavaszi megfigyelésünk idején többször kijelentettem: hozzánk szekus csak házkutatási paranccsal teszi be a lábát), és kérdésemre azt mondta, hogy aranyat és valutát keresnek nálunk. A házkutatás befejeztével nem győzték elcipelni elkobzásra ítélt könyveinket, hozzá csatolva az Ady-kör dokumentációját, magánleveleinket, a feleségem verseit, a Bihar megye történelmére vonatkozó feljegyzéseimet stb. Jegyzőkönyvet is kaptunk az elhurcoltakról. Ennek egyik aláírója Dulama kapitány volt, aki benn a fő verőembernek bizonyult. (Akkor még csak kapitány volt. Később Bukarestbe került, és feltehetőleg a Román Információs Szolgálat egyik oszlopos tagja lett.)

Reggel kilenctől délután fél négyig tartott nálunk a házkutatás, ezalatt egy tucatnyi szekus fordult meg a lakásunkban. Ezután kocsiba ültettek, hogy tartsunk velük „egy félórás beszélgetésre”. Mivel az Ellenpontokkal kapcsolatosan semmit sem találtak, a feldühödött Sălăgean parancsára kiskorú sógornómet is velünk hozták.

Itt azonban már egy másik történet kezdődik.

Göteborg, 1990. október-december

(Megjelent a nagyváradi Kelet-Nyugat 1991/1-8. számaiban, valamint az ELLENPONTOK című kötetben, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2000. 5-20. o.)